بسم الله الرحمن الرحيم

دانشکده اصول الدّین

قم

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

بررسی و تحلیل سیره عبادی و اخلاقی امام حسین(علیه السلام)

استاد راهنما:

دکتر ولی الله نقی پور فر

استاد مشاور:

دکتر ناصر رفیعی

نگارش:

هدایت خالو محمّدی

سال ۱۳۸۸

قدردانی

بر خود لازم می‌دانم قبل از هر چیز از استادان بزرگوار و عزیز و فرزانه، مخصوصاً استاد گرامی جناب آقای « ***دکتر ولی الله نقی پور فر*** » و جناب آقای « ***دکتر ناصر رفیعی*** » که با راهنمایی‌های حکیمانه و دلسوزانه خود، بیشترین سهم را در یاری رساندن به اینجانب، برای نگارش و تهیّه و تدوین این پژوهش، بر عهده داشتند، کمال تشکّر را داشته باشم.

از مسئولین محترم دانشکده اصول الدین قم نیز، مخصوصاً آقای « ***دکتر زاهدی*** »، و همچنین از همسر گرامی و عزیزم که همچون سنگ صبوری، در مدّت زمان نگارش این مجموعه، یاور و پشتیبان فکری و روحی اینجانب بوده است، تشکّر و قدردانی می‌نمایم.

در ضمن از تمامی صاحب‌نظران عزیزی که مطالب این مجموعه را مورد عنایت قرار داده و با راهنمایی‌ها و تذکّرات حکیمانه خود، این بنده را در آگاه شدن به کاستی‌ها و اشکالات این پژوهش یاری می‌رسانند، پیشاپیش کمال تشکّر را دارم.

«چکیده»

تحلیل قرآنی سیره امامان معصوم(:) و یافتن مستندّاتی از آیات قرآن حکیم برای آن سیره و رفتار در ابعاد مختلف آن، شامل بعد اخلاقی، عبادی، سیاسی و اجتماعی، دلیلی است بر عصمت معصوم(علیه‌السلام) و نشان‌دهنده‌ی این است که این دو از هم جدا ناشدنی بوده و هر یک از آنها مؤیّد یکدیگر هستند.

این پژوهش تحلیل قرآنی است بر سیره عبادیّ اخلاقی امام حسین(علیه‌السلام) که کوشیده است سیره عبادی و اخلاقی امام(علیه‌السلام) را در دو بخش جداگانه مورد بررسی قرار داده و با مراجعه به قرآن کریم و یافتن آیه مربوط به آن سیره و با استفاده از تفاسیر معتبر به تحلیل آن سیره بپردازد و بدین ترتیب مستندّ قرآنی برای آن سیره ارائه دهد.

این رساله مشتمل بر یک مقدمه و سه فصل و یک خاتمه می باشد.

در مقدمه کلیات تحقیق بیان شده است و در آن، مباحثی مانند: بیان و ضرورت موضوع، پیشینه‌های تحقیق، پیش فرضها و فرضیات تحقیق و اهداف تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل اوّل مبانی آمده است از جمله سیره و حجیّت آن، اخلاق و جایگاه آن در آیات و روایات و بحثی نیز درباره فضایل و مناقب امام(علیه‌السلام) مطرح شده است.

فصل دوّم سیره اخلاقی امام(علیه‌السلام) را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است و شامل دو بخش اخلاق فردی و خانوادگی است که در بخش اخلاق فردی، ویژگی های شخصیتی امام(علیه‌السلام) را در دو بعد ظاهری و باطنی، و بعد باطنی نیز که به دو حوزه معرفتی و روحی و روانی تقسیم گردیده ، بیان نموده است. و اغلب صفات اخلاقی همچون صبر، عفو، سخاوت، تواضع، رضا، شجاعت و غیرت در حوزه اخیر مطرح گردیده است.

فصل سوّم سیره عبادی امام(علیه‌السلام) را در زمینه‌هایی مانند: نماز، روزه، عشق به قرآن، اخلاص، زهد و حج بیان نموده و در بخش دوم آن سیره عبادی امام در شب و روز عاشورا را مطرح نموده است.

قسمت خاتمه نیز به بیان خلاصه تحقیق و نتیجه‌گیری اختصاص یافته است.

«کلید واژه‌ها»:

سیره، اخلاق، عبادت، قرآن، امام حسین (علیه‌السلام)

فهرست مطالب

مقدمّه: کلیات

۱. تبیین موضوع ۲
۲. ضرورت موضوع ۲
۳. پیشینه تحقیق ۳
۴ پیش فرضهای تحقیق ۵
۵. سوالات تحقیق ۵
۶. فرضیات تحقیق ۶
۷. اهداف تحقیق ۶
۸. منابع تحقیق ۶
۸.۱. کتب حدیثی ۷
۸.۲. کتب تفسیری ۷
۸.۳. کتب اخلاقی ۷
۹. روش تحقیق ۷
۹.۱. گردآوری اطلاعات ۷
۹.۲. تحلیل اطلاعات ۸
۱۰. محدودیتهای تحقیق ۸

فصل اول: مبانی موضوع

بخش اول: هدایت بخشی قرآن ۱۱
۱. قرآن وسیله هدایت و تربیت ۱۱
۲ قرآن و اهل بیت (ع) نور واحدند ۱۴
۳ اهل بیت (ع) وحی ناطق ۱۵
۴ جدایی ناپذیری قرآن و اهل بیت (ع) ۱۸
بخش دوم: سیره و معنای آن ۲۰
۱. تعریف سیره ۲۰
۲. جایگاه سیره ۲۱
۳. حجیّت سیره ۲۲
۴ شیوه های دستیابی به سیره ی درست ۲۳
۵. تفاوت سیره با سنّت ۲۴
بخش سوم: اخلاق و عبادت در اسلام ۲۶
۱. اخلاق ۲۶
۱.۱. تعریف اخلاق ۲۶
۲ جایگاه و اهمیّت اخلاق ۲۷
۲.۱. آیات ۲۸
۲.۲. روایات ۲۹
۳ نظام اخلاقی اسلام ۳۱
۲. عبادت ۳۳

۲-۱-تعریف عبادت ۳۳
۲-۲ جایگاه و اهمیت عبادت ۳۴
۲-۲-۱-آیات ۳۵
۲-۲-۲-روایات ۳۸
۲-۳-آثار عبادت ۳۹
۲-۳-۱-یقین و معرفت ۴۰
۲-۳-۲-محبّت و عشق ۴۱
۲-۳-۳-رسیدن به قرب الهی ۴۱
۲-۳-۴-آرامش روحی ۴۱
۲-۳-۵-محبوب دلها شدن ۴۲
۲-۳-۶-ظهور خلافت الهی ۴۲
بخش چهارم: نگاهی گذرا به زندگانی امام حسین (علیه السلام) ۴۳
۱ تکلّم قبل از ولادت و بعد از شهادت ۴۳
۲ ولادت امام (علیه السلام) ۴۴
۳ آمدن نام امام حسین (علیه السلام) از آسمان ۴۵
۴ مربّیان ویژه حضرت (علیه السلام) ۴۶
۵-خازن وحی الهی ۴۷
۶ زینت آسمانها و زمین ۴۷
۷ امام ریحانه ی پیامبر (6) ۴۸
۸ گریه پیامبر (6) به خاطر مصائب امام حسین (علیه السلام) ۴۸
۹ دوران امامت امام (علیه السلام) ۴۹
۹-۱-در زمان معاویه ۴۹
۹-۲-در زمان یزید ۵۱
۱۰ کربلا و شهادت امام حسین (علیه السلام) ۵۳

فصل دوّم : تحلیل قرآنی سیره اخلاقی امام حسین (علیه السلام)

بخش اول: اخلاق فردی ۵۶
۱ شخصیت امام (علیه السلام) ۵۶
۱-۱ مشتق بودن نام وی از نام خداوند ۵۷
۱-۲ توسل پیامبران به امام (علیه السلام) ۵۸
۱-۳ سرور جوانان بهشت ۵۹
۱-۴ برترین انسانها و اشرف مخلوقات ۶۰
۱-۵ بوسه پیامبر (6) بر وی ۶۰
۱-۶ پاره تن پیامبر (6) ۶۱
۱-۷ احترام پیامبر (6) به وی ۶۲
۱-۸ آداب سخن گفتن امام (علیه السلام) ۶۴
۱-۹-سلام قبل از کلام ۶۵
۱-۱۰ سوگند خوردن امام (علیه السلام) ۶۸
۲ ویژگی های شخصیتی امام (علیه السلام) ۷۰

الف. بعد ظاهری ۷۰
۱. پوشش ۷۰
۲. نظافت و طهارت ۷۱
ب. بعد باطنی ۷۳
۱. حوزه معرفتی ۷۳
۱ ۱ علم و معرفت و قدرت امام (علیه‌السلام) ۷۳
۱ ۲ تدبیر و حکمت ۷۶
۱ ۳ جواب سؤالات مردم با استناد به آیات ۷۷
۲ حوزه روحی ـ روانی ۸۰
۲ ۱ صبر و شکیبایی و توصیه به صبر ۸۰
۲ ۱ ۱ صبر در سیره امام (علیه‌السلام) ۸۲
۲ ۱ ۲ صبر بر بلا ۸۴
۲ ۱ ۳ صبر در مقابل اهانت به جنازه امام حسن (علیه‌السلام) ۸۵
۲ ۱ ۴ صبر بی پایان و روز عاشورا ۸۷
۲ ۲ عفو و گذشت و قبول عذر ۹۰
۲ ۲ ۱ گذشت از خطای غلام ۹۱
۲ ۲ ۲ اخلاق کریمانه امام (علیه‌السلام) در برخورد با دشنام گوی ۹۳
۲ ۳ مردانگی و مروت ۹۶
۲ ۴ سخاوت ۹۸
۲ ۴ ۱ سخاوت و بخشندگی امام (علیه‌السلام) ۱۰۰
۲ ۴ ۲ سخاوت و بخشندگی امام (علیه‌السلام) نسبت به کنیز ۱۰۳
۲ ۴ ۳ سخاوت و بخشندگی امام (علیه‌السلام) به معلم فرزند ۱۰۴
۲ ۴ ۴ بخشش محبوب ترین مال ۱۰۵
۲ ۵ توجّه به آبرو و شخصیّت افراد ۱۰۶
۲ ۶ یار یتیمان و بی پناهان ۱۰۸
۲ ۵ تواضع و فروتنی ۱۰۹
۲ ۵ ۱ تواضع و فروتنی در همنشینی با فقیران و تهی دستان ۱۱۱
۲ ۶ رضا و تسلیم ۱۱۲
۲ ۶ ۱ آخرین جمله امام (علیه‌السلام) در مورد رضا و تسلیم ۱۱۵
۲ ۷ شجاعت و استقامت امام (علیه‌السلام) ۱۱۵
۲ ۷ ۱ حماسه در صفین ۱۱۶
۲ ۷ ۲ مصادره اموال طاغوت ۱۱۷
۲ ۷ ۳ شجاعت امام (علیه‌السلام) در روز عاشورا ۱۱۹
۲ ۸ غیرت و شرافت ۱۲۱
۲ ۹ صلابت و استواری امام (علیه‌السلام) ۱۲۲
۲ ۱۰ قدردانی و ستایش ۱۲۴
۲ ۱۱ عزّت و آزادگی ۱۲۸
۲ ۱۱ ۱ جلوه های عزت و آزادگی در سیره امام (علیه‌السلام) ۱۳۱
۲ ۱۱ ۲ مقاومت منطی در برابر بیعت خواهی زورمدارانه ۱۳۴

۲ ۱ ۳ نهراسیدن از مرگ ... ۱۳۶
۲ ۱ ۴ نترسیدن از یزید و مستند قرآنی آن ... ۱۴۱
بخش دوم: اخلاق خانوادگی ... ۱۴۴
۱ برخورد با والدین ... ۱۴۴
۲ برخورد با همسران ... ۱۴۶
۲ ۱ دفاع از حریم خانواده ... ۱۴۶
۲ ۲ پرداخت حقوق زنان و مهر آنان در زمان حیاتشان ... ۱۴۷
۲ ۳ تکریم همسر ... ۱۴۸
۳ برخورد با فرزندان ... ۱۵۰
۳ ۱ سیره امام (علیه السلام) در تزویج دختر خود ... ۱۵۰
۳ ۲ تکریم کودکان ... ۱۵۱
۳ ۳ سیره امام (علیه السلام) در نامگذاری فرزند ... ۱۵۲
۳ ۴ تربیت صحیح فرزندان ... ۱۵۳
۳ ۵ محبت و اظهار آن به فرزندان ... ۱۵۶
۳ ۶ تشویق فرزندان در برابر کار خوب ... ۱۵۷
۳ ۷ رفتار حضرت (علیه السلام) با فرزندان و نوجوانان در میدان جنگ ... ۱۵۸
۳ ۸ رفتار امام (علیه السلام) نسبت به فرزند بیمارش ... ۱۶۰
۳ ۹ رفتار امام (علیه السلام) نسبت به خانواده و فرزندان در لحظه وداع ... ۱۶۰
۴ برخورد با خدمتکاران ... ۱۶۱
۴ ۱ آزادی برده ... ۱۶۱
۴ ۲ ازدواج با کنیز ... ۱۶۲
۴ ۳ برخورد امام (علیه السلام) با کنیزی به نام هوی ... ۱۶۳

فصل سوّم: تحلیل قرآنی سیره عبادی امام حسین (علیه السلام)

بخش اول: جلوه های ویژه از سیره عبادی امام (علیه السلام) ... ۱۶۶
۱ نماز ... ۱۶۶
۱ ۱ سنت هفت بار تکبیر ... ۱۶۸
۱ ۲ نماز کنار قبر پیامبر (....6....) ... ۱۶۹
۱ ۳ مداومت امام (علیه السلام) بر نماز شب و شب زنده داری امام (علیه السلام) ... ۱۷۰
۱ ۴ دعای امام (علیه السلام) در سجده ... ۱۷۲
۱ ۵ تغییر رنگ امام (علیه السلام) در هنگام وضو ... ۱۷۵
۱ ۶ محافظت بر نماز و ترویج آن ... ۱۷۶
۱ ۷ استعانت از نماز ... ۱۷۷
۲ مناجات و دعای امام (علیه السلام) ... ۱۷۹
۲ ۱ امام (علیه السلام) عاشق دعا ... ۱۸۰
۲ ۲ دعای امام (علیه السلام) در روز عاشورا ... ۱۸۱
۲ ۳ دعاها و نیایش های امام (علیه السلام) ... ۱۸۲
الف: دعای جامع ... ۱۸۳
ب: دعا در قبرستان ... ۱۸۳

ج: دعای امام (علیه‌السلام) در قنوت نماز وتر ۱۸۴
د: دعا برای شهداء ۱۸۴
ه: دعای امام (علیه‌السلام) در صبح و شب ۱۸۴
۲ ۴ نفرینهای امام (علیه‌السلام) در حق دشمنان ۱۸۵
۳ عبادات دیگر ۱۸۶
۳ ۱ با امام (علیه‌السلام) در محضر قرآن ۱۸۶
۳ ۱ ۱ عشق به قرآن در دوره کودکی ۱۸۷
۳ ۱ ۲ پرورش با قرآن ۱۸۷
۳ ۱ ۲ پرسش تأویل برخی آیات از رسول خدا (۶...) ۱۸۸
۳ ۱ ۳ عشق و افتخار به قرآن ۱۸۹
۳ ۲ عشق به تلاوت قرآن ۱۹۰
۳ ۲ ۱ رعایت حق تلاوت قرآن ۱۹۱
۳ ۲ ۲ تلاوت قران از سر مبارک حضرت (علیه‌السلام) ۱۹۲
۳ ۳ قرآن در سیره امام (علیه‌السلام) ۱۹۴
۳ ۳ ۱ امام (علیه‌السلام) در کنار سفره بینوایان ۱۹۵
۳ ۳ ۲ آزادی در برابر یک شاخه گل ۱۹۵
۳ ۳ ۳ گذشت به خاطر شنیدن آیه عفو ۱۹۶
۳ ۳ ۴ اخلاق کریمانه در پرتو قرآن ۱۹۶
۳ ۳ ۵ تشویق معلّم قرآن ۱۹۷
۳ ۴ امام (علیه‌السلام) و تفسیر آیات قرآن ۱۹۸
۳ ۴ ۱ استدلال بر مقام والای اهل بیت (...) با آیات قرآن ۱۹۹
۳ ۴ ۲ تطبیق برخی آیات بر امام علی (علیه‌السلام) ۲۰۰
۳ ۴ ۳ پاسخ به استناد آیات قرآن ۲۰۱
۳ ۲ روزه ۲۰۳
۳ ۳ امر به معروف و نهی از منکر ۲۰۴
۳ ۳ ۱ دفاع از ارزشهای اسلامی ۲۰۸
۳ ۳ ۲ سخن امام (علیه‌السلام) در کنار قبر پیامبر (۶...) ۲۰۹
۳ ۳ ۳ نامه امام (علیه‌السلام) به معاویه برای احیای معارف الهی ۲۱۰
۳ ۴ اخلاص و خدا محوری امام (علیه‌السلام) ۲۱۰
۳ ۴ ۱ توحید امام (علیه‌السلام) ۲۱۴
۳ ۴ ۲ توکل بر خدا ۲۱۶
۳ ۴ ۳ ذکر و یاد دائمی خداوند ۲۱۷
۳ ۴ ۴ ترس و خوف از خدا ۲۱۹
۳ ۴ ۵ تلاش در عبادت ۲۲۱
۳ ۵ حج امام (علیه‌السلام) ۲۲۳
۳ ۶ زهد ۲۲۵
۳ ۶ ۱ زهد از دیدگاه امام (علیه‌السلام) ۲۲۷
۳ ۶ ۲ زهد امام (علیه‌السلام) ۲۲۹
بخش دوم: سیره عبادی امام (علیه‌السلام) در شب و روز عاشورا ۲۳۰

۱. شب عاشورا ۲۳۰
۱ ۱ شب زنده داری امام (علیه‌السلام) در شب عاشورا ۲۳۱
۱ ۲ نماز جماعت شب عاشورا ۲۳۲
۱ ۳ سخنرانی بعد از نماز جماعت مغرب ۲۳۲
۲. روز عاشورا ۲۳۲
۲ ۱ نماز صبح عاشوراء ۲۳۲
۲ ۲ دعای صبح امام (علیه‌السلام) در روز عاشوراء ۲۳۴
۲ ۳ نماز ظهر عاشوراء ۲۳۴
۲ ۴ آخرین مناجات امام (علیه‌السلام) ۲۳۶
خاتمه و نتیجه گیری ۲۳۹
سخن آخر ۲۳۹
منابع و مآخذ ۲۴۲

مقدمّه

کلیّات

۱ تبیین موضوع

۲ ضرورت موضوع

۳ پیشینه تحقیق

٤ پیش فرضهای تحقیق

٥ سوالات تحقیق

٦ فرضیات تحقیق

۷ اهداف تحقیق

۸ منابع تحقیق

۸ ۱ کتب حدیثی

۸ ۲ کتب تفسیری

۸ ۳ کتب اخلاقی

۹ روش تحقیق

۹ ۱ گردآوری اطلاعات

۹ ۲ تحلیل اطلاعات

۱۰ محدودیتهای تحقیق

۱ تبیین موضوع

آیات قرآن مجید که حاوی معارف و آموزشهای خداوند عالم است، در سیره رسول‌خدا(6) و ائمه معصومین(:) به نحوی کامل و به صورتی زیبا و دل انگیز تجلّی کرده است و در حقیقت زندگی معصومین(:) تجسّم آموزشهای الهی است. زیبایی این تجلّیات متناسب با زیبایی اخلاق و عظمت‌های بی‌پایان روح آن پاکان و بزرگان می‌باشد.[۱] در حقیقت نورانیّت و زیبایی حقیقی آیات قرآن مجید وقتی بطور کامل آشکار می‌شود که در اعمال و رفتار معصومین(:) و بطور کلی سیره‌ی شریف آنان تجلّی پیدا کند. لذا مشاهده یا شنیدن نوع رفتار آنان در مورد آیه‌ای از قرآن، تأثیری خاص در روح انسانها خواهد داشت.

تحقیق حاضر، تحلیلی قرآنی از سیره عبادیِ اخلاقی امام سوّم شیعیان؛ حضرت امام حسین(علیه‌السلام) می‌باشد. در این تحقیق سعی شده است تا علاوه بر بیان گوشه‌ای از سیره‌ی عبادی و اخلاقی امام حسین(علیه‌السلام)، از آیات قرآن کریم، نیز مستندات و مؤیّداتی بر سیره عبادیِ اخلاقی امام(علیه‌السلام) که در کتابهای سیره و دیگر کتب حدیثی نقل شده ذکر شود و در واقع پیوند ناگسستنی بین افعال و گفتار آن حضرت(علیه‌السلام)، با کتاب آسمانی قرآن نشان داده شود و لازمه‌ی این کار نیز، اولاً آشنایی با سیره و روش امام(علیه‌السلام) در تمام زمینه‌ها و مخصوصاً در دو محور اصلی مورد بحث (عبادیِ اخلاقی) می‌باشد و ثانیاً آشنایی با آیات و روایات که ناظر به سیره امام معصوم(علیه‌السلام) می‌باشد.

ما با عنایت به حدیث ثقلین و دیگر ادلّه کلامی و قرآنی؛ قرآن و اهل بیت(:) را از هم جدا نمی‌دانیم؛ پس باید با سازکاری، این پیوند را نشان دهیم که یکی از روشهای آن تطبیق سیره معصومین(:) با قرآن است.

۲ ضرورت موضوع

یکی از عواملی که باعث می‌شود انسان به سعادت و نجات ابدی که هدف نهایی از خلقت[۲] نیز همین است، برسد، عمل به دستورات قرآن و اهل بیت(:) و الگو قرار دادن سیره و رفتار آنان در سراسر زندگی است.

---

[۱] – حضرت علی(علیه‌السلام) در بیانِ ویژگی‌های اهل بیت می‌فرماید:« فَإِنَّهُمْ عَيْشُ الْعِلْمِ وَ مَوْتُ الْجَهْلِ هُمُ الَّذِينَ يُخْبِرُكُمْ حُكْمُهُمْ عَنْ عِلْمِهِمْ وَ صَمْتُهُمْ عَنْ مَنْطِقِهِمْ وَ ظَاهِرُهُمْ عَنْ بَاطِنِهِمْ لَا يُخَالِفُونَ الدِّينَ وَ لَا يَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَهُوَ بَيْنَهُمْ شَاهِدٌ صَادِقٌ وَ صَامِتٌ نَاطِقٌ» (نهج البلاغه، خطبه۱۴۷، ص ۲۰۶)

[۲] – ر.ک. تفسیر نمونه، ج۲۲، ص ۳۸۴ ذیل آیه ۵۶ سوره ذاریات

ذکر این نکته لازم و ضروری است که به دلیل ضمانت خداوند در مورد حفظ قرآن[1]، این کتاب هدایت از هرگونه تحریفی در امان مانده است[2] و دستورات آن برای راهنمایی و سعادت انسان نازل گشته است که این دستورات در بسیار موارد به صورت کلّی است و امام معصوم نیز بیان کننده جزئیات دستورات الهی و احکام است.

این تضمین در مورد اخبار و روایات رسیده از معصومین(:) وجود نداشته، بلکه از همان صدر اسلام برای از بین بردن این سرمایه‌های جاوید، از ثبت آن جلوگیری نموده و دست به جعل روایات فراوان و نسبت دادن آنها به امامان معصوم(:) زدند، بطوری که نمونه‌های فراوانی از آن را می‌توان با اندک نگاهی به جوامع حدیثی شیعه و مخصوصاً اهل سنّت بدست آورد.[3]

یکی از راه‌های تمییز و تشخیص روایات مجعول، ارائه آن حدیث بر قرآن کریم است و از این طریق می‌توان به جعلی بودن یا نبودن آن حدیث پی برد، زیرا هرگز گفتار پیغمبر(6) و امامان معصوم(:) از حدود قرآن تجاوز نمی‌کند، و هر گاه اخبار صحیح وارد شود و شواهد آنها را از قرآن بجوئیم و با قرآن کریم مخالفتی نداشته باشد، پیروی از آنها واجب است.

یکی دیگر از نتایج مهمّ این تحلیل، این است که حقّانیت رفتار و گفتار پیامبر(6) و امام معصوم(علیه‌السلام) برای آن دسته از افرادی که در آن شک داشته و یا آن را قبول ندارند، مشخّص و ثابت می‌شود.

۳ پیشینه تحقیق

کتابها و مقالات فراوانی درباره سیره و عملکرد کلی امامان معصوم(علیه‌السلام) عموماً و امام حسین(علیه‌السلام) خصوصاً به زبان عربی و فارسی از نویسندگان و محققان زبر دست به رشته تحریر در آمده است، و کتابشناسی‌های فراوانی در زمینه کتابهای نگارش یافته در باره امام حسین(علیه‌السلام) به رشته تحریر در آمده است که کامل‌ترین کتابشناسی امام حسین(علیه‌السلام)، از آن «**عبدالجبّار رفاعی**» است که در ضمن کتاب «**معجم ما کتب عن الرسول و اهل البیت صلوات الله علیهم**» چاپ شده و در اغلب صفحات جلد هفتم و کمی از جلد هشتم، ۳۲۱۵ کتاب و مقاله در باره امام حسین(علیه‌السلام) معرّفی گردیده است و با وجود این، خالی از کاستی و نادرستی نیست.[4]

---

[1]- سوره حجر، آیه ۹

[2]- ر.ک. کتابهایی که در زمینه عدم تحریف قرآن نوشته شده است از جمله: صیانه القران من التحریف محمدهادی معرفت ، البیان فی تفسیر القرآن آیت الله خویی بحث صیانهٔ القرآن من التحریف ، القرآن الکریم و روایات المدرستین علامه سید مرتضی عسکری و سلامهٔ القرآن من التحریف دکتر نجارزادگان مرکز آل البیت ، التحقیق فی نفی التحریف سیّد علی حسینی میلانی.

[3]- ر.ک. سیدحسین موسوی بیرجندی، مقاله منع کتابت و انتشار حدیث و سنت نبوی، پایگاه حوزه،

[4]- ر.ک. محمد اسفندیاری، کتابشناسی‌های امام حسین(علیه‌السلام)، فصلنامه کتابهای اسلامی، شماره سوم، زمستان هفتاد و نه

قدیمی‌ترین کتابها درباره امام حسین (علیه‌السلام) به شیوه‌ی مقتل نویسی بوده است که قدیمی‌ترین آن مربوط به «**مقتل الحسین» ابوالقاسم اصبغ بن نباته حنظلی** (سدهٔ اول قمری) و «**مقتل أبی عبد الله الحسین** (علیه‌السلام) **جابر بن یزید جعفی**(ـ ۱۲۸ق) » است که به دست ما نرسیده است. ولی قدیمی‌ترین کتابی که به دست ما رسیده است کتاب **مقتل الحسین** (علیه‌السلام) **ابومخنف** (۹۰ـ۱۵۷ ق) است[1] که بیشترین مطالب آن درباره قیام و شهادت امام حسین (علیه‌السلام) است و از ذکر سیره در آنها گزارشات چندانی نیامده است.

البته درباره سیره اخلاقی امام حسین (علیه‌السلام) کتابها و مقالات فراوانی به رشته‌ی تحریر در آمده است که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱ الخصائص الحسینیه؛ شیخ جعفر شوشتری
۲ چهره درخشان حسین بن علی (علیه‌السلام)؛ علی ربّانی خلخالی
۳ سیمای امام حسین (علیه‌السلام)؛ علی اکبر بابازاده
۴ پرتوی از عظمت امام حسین (علیه‌السلام)؛ لطف الله صافی گلپایگانی
۵ سیره‌ی معصومان، ج چهارم، سید محسن امین
۶ پیشوای سوم حضرت امام حسین (علیه‌السلام)؛ هیئت تحریریه مؤسسه در راه حق

و کتابهای فراوان دیگر.

در زمینه کار تحلیلی سیره، که سیره را بر اساس آیات قرآن تحلیل کنند می توان به آثار زیر اشاره نمود:

۱ مقاله‌ی سیره قرآنی امام حسین (علیه‌السلام)؛ علی اسعدی، که نویسنده در این مقاله شانزده مورد از ویژگیهای امام را مستندّ به آیات قرآن نموده است.
۲ مقاله‌ی قرآن و امام حسین (علیه‌السلام)؛ محسن قرائتی، نشریه‌ی گلستان قرآن، شماره۱۱۲
۳ مقاله‌ی آموزه‌های وحی در سیره اهل‌بیت (علیه‌السلام)، عبدالکریم پاک‌نیا، نشریه‌ی فرهنگ کوثر، شماره شست و سه، مهر ۱۳۸۴
۴ مقاله‌ی امام حسین (علیه‌السلام) الگوی زندگی، سیّد جواد حسینی و عبدالکریم پاک‌نیا، مجله مبلّغان، شماره پنجاه و یک
۵ پرسمان قرآنی امام حسین (علیه‌السلام) در مجموعه مقالات امام حسین (علیه‌السلام) در قرآن، بوستان کتاب قم.
۶ تجلّی کلام الهی در سخنان حسین بن علی (علیه‌السلام)، احمد عابدینی، مجله‌ی بیّنات،

۱- همان

شماره چهل و سه

۷ استنادهای امام حسین (علیه‌السلام) به آیات قرآن، محمود مهدوی دامغانی، گلستان قرآن، شماره ۱۵۸

۸ آموزه‌های عرفانی، اخلاقی از مکتب امام حسین (علیه‌السلام)، مصطفی خلیلی، رواق اندیشه، شماره بیست و هفت

علاقمندان به تاریخ و سیره امام حسین (علیه‌السلام) جهت اطلاعات بیشتر و آگاهی از کتابهای نوشته شده در این زمینه، می‌توانند به کتابهای کتاب‌شناسی امام (علیه‌السلام) از جمله؛ «کتابشناسی امام حسین (علیه‌السلام)» اثر محمد علی خلیلی، « کتابشناسی تاریخی امام حسین (علیه‌السلام) » نوشته محمد اسفندیاری، «کتابنامه امام حسین (علیه‌السلام)» اثر رضا استادی و ... مراجعه نمایند.

٤ پیش فرضهای تحقیق

پیش فرضهای این تحقیق که مسلّم است و مورد پذیرش می‌باشند، عبارتند از:

۱ قرآن معجزه و سند ابدی دین خداست و مظهر مطلق عزّت و حقانیّت است.

۲ خداوند به عزّت خویش حفظ و صیانت آن را از هر نقص و عیبی بر عهده گرفته است.

۳ قرآن کریم در عین قابل فهم بودن خطابهایش برای اقشار مردم، قرین دائمی عترت می‌باشد.

۴ ضرورت وجود مرشدی معصوم در ارتباط با کلام خدا که ما را از انحراف باز دارد.

۵ معصومین (علیه‌السلام) جانشین پیغمبر (6) و راهنمای بشر به سعادت هستند.

۶ حضرت امام حسین (علیه‌السلام) و دیگر امامان (علیه‌السلام) دارای مقام عصمت بوده‌اند و این امر موجب اعتماد و اطمینان کامل به آنان می‌شود.

۷ سیره عبادی و اخلاقی امام (علیه‌السلام) می‌تواند به عنوان یک راه و روش مفید و ارزشمند برای پیروان آن حضرت (علیه‌السلام) باشد.

۸ با تحقیق و بررسی می‌توان مستندّات سیره امام (علیه‌السلام) را کشف نمود.

٥ سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

سیره عبادیِ اخلاقی امام حسین (علیه‌السلام) چگونه بود و تحلیل قرآنی آن به چه شکل است؟

سؤالات فرعی:

۱ آیا بین رفتار و سیره امام (علیه‌السلام) با آیات قرآن ارتباطی وجود دارد؟

۲ مستندات قرآنی سیره‌ی عبادی و اخلاقی امام (علیه‌السلام) کدام است؟

۳ چگونه می توان این ارتباط بین اعمال امام (علیه السلام) و قرآن را نشان داد؟

۴ سیره اخلاقی امام حسین (علیه السلام) چگونه بود؟

۵ سیره عبادی امام حسین (علیه السلام) چگونه بود؟

٦ فرضیات تحقیق

فرضیاتی که در این تحقیق در نظر است عبارتند از:

۱ امام حسین (علیه السلام) دارای صفات برجسته اخلاقی و عبادی بودند.

۲ عبادت امام (علیه السلام) کاملترین عبادت بوده است.

۳ امام (علیه السلام) دارای فضایل بزرگ اخلاقی بوده‌اند.

۴ سیره عملی ایشان در بعد عبادی منطبق بر قرآن است.

۵ سیره عملی ایشان در بعد اخلاقی منطبق بر قرآن است.

۷ اهداف تحقیق

معرفت به شئون الهی و خدایی معصومین (علیهم السلام)، به خصوص امامان (علیهم السلام)، یکی از مهمترین مسائل اساسی برای مسلمانان است به خاطر اینکه مسأله ولایت، مسأله کلیدی است[1] و اگر مسلمانان نتوانند ولیّ خدا را بشناسند ناگزیر به بیراهه خواهند رفت.

اهدافی که در این تحقیق مدّ نظر بوده است عبارتند از:

۱ برجسته نمودن سیره اخلاقی و عبادی امام حسین (علیه السلام) و مستندّ نمودن آن سیره و رفتار بر اساس آیات قرآن کریم.

۲ چگونگی استدلال امام از قرآن برای توضیح فعل و عمل خود.

۳ نمایان کردن پیوند ناگسستنی امام (علیه السلام) با قرآن کریم

۴ برداشتهایی که می‌توان از آیات داشت و غیر معصوم از کارکرد این آیات بی‌خبر است.

۵ توجّه و تذکّر به شیوه‌ای صحیح و درست در عبادت و اخلاق با توجّه به سیره‌ی امام (علیه السلام).

بنابراین هدف اصلی از این تحقیق ارائه مستندات قرآنی بر سیره امام حسین (علیه السلام) است که در بر دارنده‌ی سیره عبادی اخلاقی امام (علیه السلام) می‌باشد.

۸ منابع تحقیق

[1]- امام باقر (علیه السلام) فرموده‌اند: «بُنِیَ الْإِسْلَامُ عَلَی خَمْسٍ عَلَی الصَّلَاةِ وَ الزَّکَاةِ وَ الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ وَ الْوَلَایَةِ وَ لَمْ یُنَادَ بِشَیْءٍ کَمَا نُودِیَ بِالْوَلَایَةِ» کافی، ج۲، ص ۱۸

برای نگارش این تحقیق از منابع گوناگونی از نوشته‌های قرنهای اولیه و نویسندگان معاصر استفاده گردیده است که در این قسمت به مهمترین منابع روایی و تفسیری اشاره می کنیم.

۸ ۱ کتب حدیثی

کتب حدیثی که در آنها سیره ائمه اطهار(:) آمده و مورد استفاده قرار گرفته عبارتند از:

کتاب مهم « **اصول کافی**» محمد بن یعقوب کلینی و «**بحار الانوار**» علامه مجلسی مخصوصاً جلد ۴۳ و ۴۴ که زندگی نامه امام حسین (علیه السلام) در آن آمده است.

از جمله کتب دیگر کتاب «**الارشاد**» شیخ مفید و «**احتجاج**» ابو منصور طبرسی و «**وسائل الشیعة**» حر العاملی و «**امالی**» شیخ صدوق و «**العوالم، الإمام الحسین (علیه السلام)**» شیخ عبد الله بحرانی و «**موسوعة کلمات الإمام الحسین (علیه السلام)**» و کتاب «**میزان الحکمه**» و... می‌باشد که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

۸ ۲ کتب تفسیری

از جمله کتب تفسیری که به این نوشته کمک شایانی داشته است کتب تفسیری تحلیلی و روایی که از این قرارند:

تفسیر مهم شیعه «**المیزان**» اثر جاوید علامه طباطبایی که حق بزرگی بر طالبان علوم قرآنی دارند.

تفسیر دیگر تفسیر تحلیلی «**تسنیم**» نوشته مفسّر کبیر آیت الله جوادی آملی.

تفسیر «**نمونه**» تلاش آیت الله مکارم شیرازی.

و تفاسیر دیگری چون؛ أطیب البیان فی تفسیر القرآن، تفسیر بیان السعاده فی مقامات العباده، أنوار العرفان فی تفسیر القرآن، تفسیر انوار درخشان و تفسیر أحسن الحدیث و التبیان فی تفسیر القرآن و مجمع البیان فی تفسیر القرآن و تفسیر الصافی همچنین تفاسیر روایی البرهان و الدر المنثور که از منابع مورد استفاده در این رساله می‌باشند.

۸ ۳ کتب اخلاقی

در این تحقیق از کتب اخلاقی مهمی که مورد استفاده قرار گرفته کتاب «**اخلاق در قرآن**» آیه الله مکارم شیرازی، و یکی از مهمترین کتابها کتاب « **مراحل اخلاق در قرآن کریم** » نوشته آیت الله جوادی آملی که یکی از استوانه‌های تفسیر و تحقیق در سایر علوم دینی می‌باشند. و دیگر کتب که در پایان این نوشته به تصویر کشیده شده است.

۹ روش تحقیق

روش‌تحقیق در این پژوهش بر دو بخش استوار است:۱ گردآوری اطلاعات ۲ تحلیل اطلاعات

۹ ۱ گردآوری اطلاعات

ابتداء با اتّکاء بر کتب حدیثی و تاریخی و سیره و دیگر منابع نگارش یافته در مورد سیره و رفتار امام حسین (علیه‌السلام)، که در دسترس قرار داشت، سیره امام در اخلاقیّات و عبادات فردی جمع آوری شد و فیش برداری از آنها صورت گرفت. سپس هر کدام در دسته بندی خاصّ خود جای داده شد.

پس از آن متناسب با هر کدام از سیره‌ها، با مراجعه به کتب اخلاقی، مباحث اخلاقی و عبادی مختصر در تعریف و توضیح آنها جمع گردید، تا مطلب روشن گشته و توضیحی برای سیره امام (علیه‌السلام) باشد.

بدین ترتیب با نوشتن شرح مختصری از آن موضوع و سپس سیره امام کار گردآوری اطلاعات به پایان رسید.

۹ ۲ تحلیل اطلاعات

در این مرحله باید آیه یا آیات متناسب با سیره انتخاب می‌شد تا بتوان آن سیره را تحلیل و بررسی نمود که این امر با استفاده از روش قرآن با قرآن و با مراجعه به تفاسیر مهمّ و معتبر از جمله «**المیزان**» و «**نمونه**» در زمینه موضوعات مطرح شده، آیات قرآن مورد بررسی و ملاحظه قرار گرفت و در نهایت مناسبترین آیه برای موضوع مورد بحث انتخاب گردید و به شرح آیه و ربط آن با روش امام، پرداخته شد و بدین ترتیب سیره و رفتار امام (علیه‌السلام) مستندّ به آیات قرآن گردید.

حضرت آیت الله جوادی آملی در جلد اوّل تفسیر تسنیم در زمینه‌ی تفسیر قرآن به قرآن که بهترین و کارآمد ترین شیوه‌ی تفسیری قرآن و روش اهل بیت نیز می‌باشد، بیان نموده است که:

« در این روش، هر آیه از قرآن کریم با تدبّر در سایر آیات قرآنی و بهره گیری از آنها باز و شکوفا می شود. تبیین آیات فرعی به وسیله آیات اصلی و محوری و استناد و استدلال به آیات قویتر در تفسیر، بر این اساس است که برخی از آیات قرآن کریم همه مواد لازم را برای پی ریزی یک بنیان مرصوص معرفتی در خود دارد و برخی از آیات آن تنها عهده دار بخشی از مواد چنین بنایی است. آیات دسته دوم با استمداد از آیات گروه اول تبیین و تفسیر می شود. »[1]

لازم به ذکر است که در مورد تمامی عناوین اصلی، متناسب با آن عنوان، شرح مختصری آورده شده و با ذکر آیاتی از قرآن کریم و بعضاً روایاتی از معصوم (علیه‌السلام)، عنوان مورد بحث به تحلیل قرآنی در آمده است که این امر ما را در بعضی از موارد جزئی‌تر، از ذکر نمودن مجدّد آیات مستغنی نمود.

---

[1]- تفسیر تسنیم، ج ۱، ص ۶۱

۱۰ محدودیتهای تحقیق

از محدودیت‌هایی که جای حسرت دارد این است که سیره رفتاری و سکنات معصومین(:) به طور کامل در روایات نیامده است و در کتب تاریخی نیز به طور کامل ذکر نشده است که این ضایعه بزرگ غیر قابل جبران می‌نماید و این یکی از محدودیت‌ها و موانع شناخت رفتار معصومین(:) است هرچند که سیره رفتاری بعضی از معصومین(:) در این‌گونه کتابها نسبتاً زیاد آمده است اما در عین حال این موارد به ظاهر زیاد نیز کم است.

یکی دیگر از محدودیت‌ها این است که در تفاسیر و دیگر منابع شیعه به تطبیق سیره به قرآن پرداخته نشده است که این نیز یکی از عواملی است که باعث می‌شود تا پژوهش‌گر در زمینه تطبیق سیره با قرآن با سختیهایی روبرو شود.

با تمام این محدودیت‌ها در نگارش این پژوهش سعی گردید با استفاده از کتب تفسیری بهترین و مناسبترین آیات درباره سیره انتخاب شود و آن سیره مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

فصل اوّل

مبانی موضوع

بخش اول : هدایت بخشی قرآن

بخش دوم: سیره و معنای آن

بخش سوم: اخلاق و عبادت در اسلام

بخش چهارم: نگاهی گذرا به زندگانی امام حسین (علیه السلام)